

Hodenpijl

Jacques Moerman

Halverwege de dorpen Schipluiden en Den Hoorn staat in de Kerkpolder een voormalige buitenplaats. Het gebouw bevindt zich tegenover de kerk van Hodenpijl. Lange tijd werd het wit bepleisterde dubbele pand in de volksmond aangeduid met de naam 'De Plaats'. Het is een bijzondere locatie met een rijke geschiedenis. Toch is het complex niet eerder opgemerkt in de literatuur over buitenplaatsen in Zuid-Holland.¹ Sinds 2003 hebben de bebouwing en het erf de status van rijksmonument.

Inleiding

De oudste vermelding van een woning op deze plaats dateert van 1561, namelijk in het register van de Tiende Penning van Hodenpijl, een onroerend goed belasting. Hier stonden een 'huys, barch ende geboemten', met ruim 23 morgen (bijna 20 ha) land.² De boerderij met het land strekte zich uit van de Tanthofkade tot de Gaag en was toen mede-eigendom van enkele leden van het Delftse burgemeestersgeslacht Sasbout. In 1634 kocht Maerten Paets, echtgenoot van Sophia van Wouw, het bezit. Hij deed dit samen met zijn schoonmoeder Machteld van Leuninghen (ca. 1580-1662), weduwe van Hillebrandt Jacobsz. van Wouw (1577-1622).³

Achtergrond van de kopers

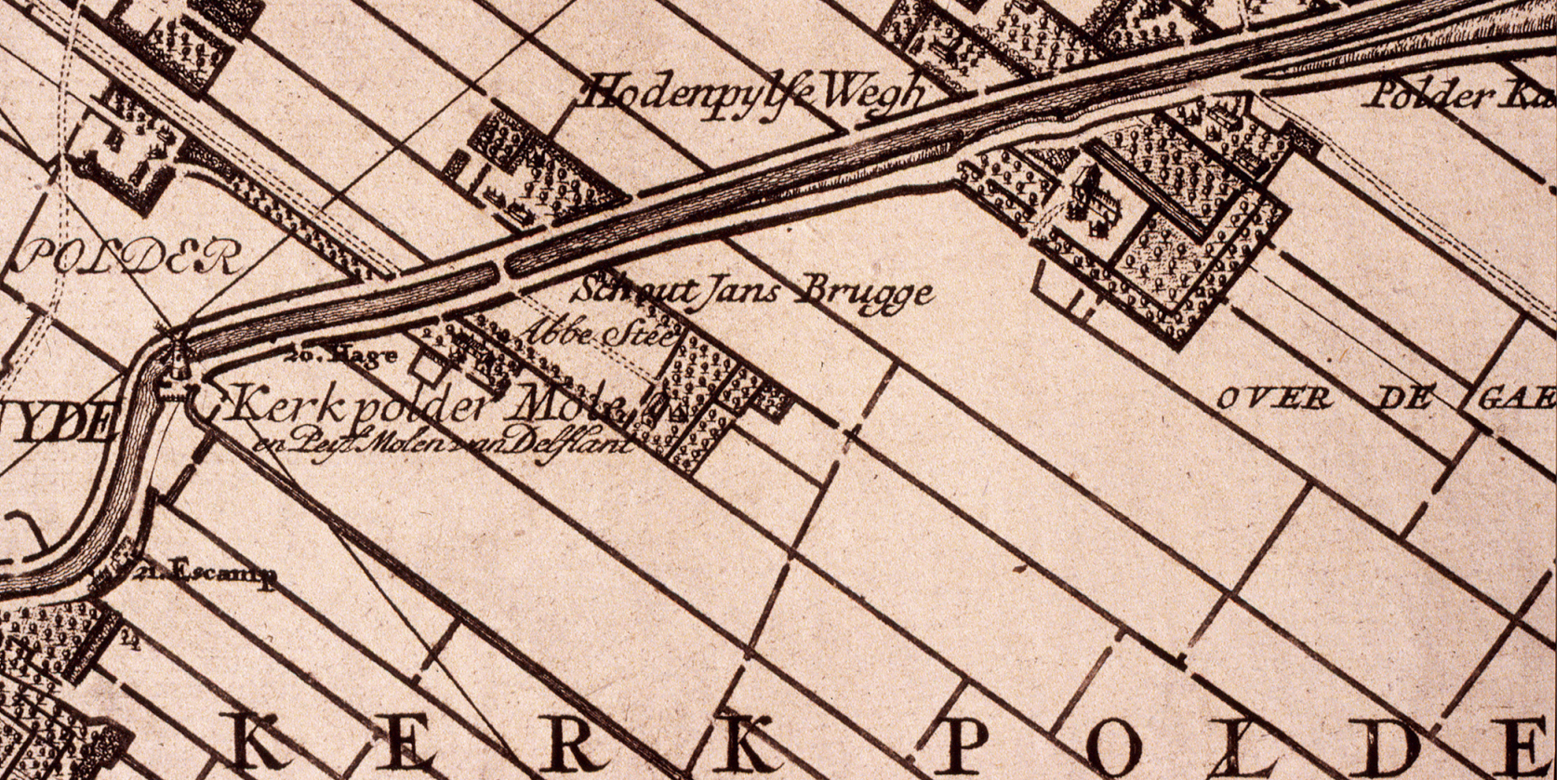
Maerten Paets was advocaat van het Hof van Holland en woonde in Den Haag. Hij kwam uit een belangrijk Leids regentengeslacht en stond in de Hofstad bekend als remonstrant. Zijn schoonvader Hillebrandt Jacobsz. van Wouw stamde uit het rijke Haagse geslacht Van Wouw. Diens vader Jacob Cornelisz. van Wouw was enige tijd burgemeester van de stad. Hillebrandt Jacobsz. was sinds 1605 drukker van de Staten van Holland. Deze functie had hij overgenomen van zijn overleden schoonvader Aelbrecht Heyndricksz. van Leuninghen. Sinds 1609 werd hij ook drukker van de Staten-Generaal. Zijn vrouw Machteld van Leuninghen volgde hem na zijn dood in 1622 in deze functies op. Bijna veertig jaar lang was Machteld de enige vrouwelijke lands-

drukker.⁴ Haar bedrijf had een monopoliepositie op het drukken van alle officiële overheidspublicaties voor de regeringsinstanties in Den Haag. Daarnaast leverde zij kantoorbenodigdheden en wist zij het felbegeerde drukkersprivilege op de Statenbijbel te verwerven. Al deze werkzaamheden leverden haar veel geld, jaloezie en een zekere faam op: haar naam prijkt op talloze pamfletten, plakaten en andere publicaties. Ook gaf zij veel lucratieve boeken uit, zoals in 1631 de eerste editie van 'Inleydinge tot de Hollantsche rechtsgeleertheit' van Hugo de Groot. Machteld was een daadkrachtige zakenvrouw in een door mannen gedomineerde sector. Zij trad persoonlijk op bij bedrijfszaken als het verwerven en beschermen van octrooien en het onderhouden van contacten met leveranciers en soms onwillige auteurs. De rol van haar zoon Hillebrandt van Wouw bleef lang bescheiden.

Uit de belastingkohieren van 1627 blijkt dat Machteld van Leuninghen in dat jaar een vermogen bezat van 52.000 gulden; in 1654 was haar kapitaal gegroeid tot 225.000 gulden.⁵ Haar zoon Hillebrandt van Wouw hield zich met zijn moeder later vooral bezig met het beheer van de onroerende goederen buiten de stad. De familie Van Wouw bezat naast het bezit in *Hodenpijl* meerdere buitenhuizen of boerderijen in het Westland, waaronder *Vrederust* in de Uithofpolder bij Den Haag.

Kaart van Joan van Beest

Joan van Beest heeft op verzoek van de kopers in 1634 een kaart gemaakt met het land en de bebouwing van de latere buitenplaats in de Kerkpolder.⁶ Het erf zelf was ruim een halve morgen groot. Er stonden veel bomen en er waren vier gebouwen en twee hooibergen, die gegroepeerd lijken te zijn rond een plein. Een hek aan de zuidkant gaf toegang tot het erf. De uitstraling van de bebouwing was royaler dan die van een gemiddeld boeren erf in die tijd. Gewoonlijk werd een boerenwoning afgebeeld met een of meer hooibergen en een bijgebouw. Hier is sprake van ten minste vier gebouwen. Het erf lag in het ambacht Hodenpijl. Deze

Detail van kaartblad 13 van de Atlas van Delfland met de omgeving van Hodenpijl, Kruikius 1712.
Links boven de voormalige kasteelwerf Hodenpijl, rechts midden de buitenplaats Hodenpijl

naam verwijst naar de adellijke familie die op een paar honderd meter van de buitenplaats in de Late Middeleeuwen een kasteel heeft gehad. Overigens is de aanduiding *Hodenpijl* pas veel later aan de buitenplaats gegeven. Uit een bouwkundig onderzoek is gebleken, dat het huidige pand vóór het midden van de zeventiende eeuw is gebouwd. Kenmerkend zijn de handgevormde stenen, de korfbogen met hardstenen blokken boven de vensters (beide achter een pleisterlaag), de kelder, die overwelfd is door zes kruisgewelven, en de versierde houten plafonddelen (die bij een recente verbouwing zijn aangetroffen). De familie Van Wouw heeft dus al vroeg na de aankoop in 1634 de bestaande bebouwing vervangen door een buitenhuis. Dit pand werd gekoppeld aan een, mogelijk nieuwe, boerderij.⁷ De landmeter Nicolaes Kruikius toont in 1712 op het dertiende blad van zijn *Atlas van Delfland* een L-vormig gebouw. De boerderij lijkt opgenomen te zijn in het achterhuis, het bebouwde deel om de hoek. Voor dit gedeelte staan twee hooibergen.

In 1662 stierf Machteld van Leuning en nam haar zoon Hillebrandt de drukkerij over. Hij had er waarschijnlijk niet veel zin in, want reeds in 1669 verliet hij het ambt en verkocht hij zijn drukkerij en alle ambten

die daaraan verbonden waren. Hij was een vermogend man en hield zich vooral bezig met het verpachten en verhuren van zijn bezittingen. In 1674 werd hij aangeslagen op 226.500 gulden. Hij overleed in 1691.⁸

Pachter Jacob Abrahamsz. Luchtigheijt

Na het overlijden van Machteld van Leuning kwam de buitenplaats in de Kerkpolder volledig in handen van haar dochter Sophia van Wouw. Van haar zijn enkele huurcontracten bekend met haar pachters van de bijbehorende boerderij. Uit het contract van 5 februari 1678 blijkt dat Jacob Abrahamsz. Luchtigheijt het volgende van haar pachtte: 'seeckere wooninge, huysinge, stallinge, schuyr ende bergen met twee ende dertich mergens soo wey- als hoylandt'.⁹ Het bezit was dus sinds 1634 met bijna 9 morgen gegroeid. 2 morgen land mocht hij in mindering brengen, omdat ze door de verpachter zelf werden gebruikt. Het betrof onder meer de tuin, de boomgaard en de singels. Voor elke morgen moest Jacob Abrahamsz. Luchtigheijt jaarlijks 23 gulden betalen. Bovendien diende hij elk jaar drie kinnetjes boter (1 kinnetje is circa 40 kg) in Den Haag af te leveren, de helft in mei, de andere helft in de herfst. Uit de overeenkomst blijkt dat er naast de

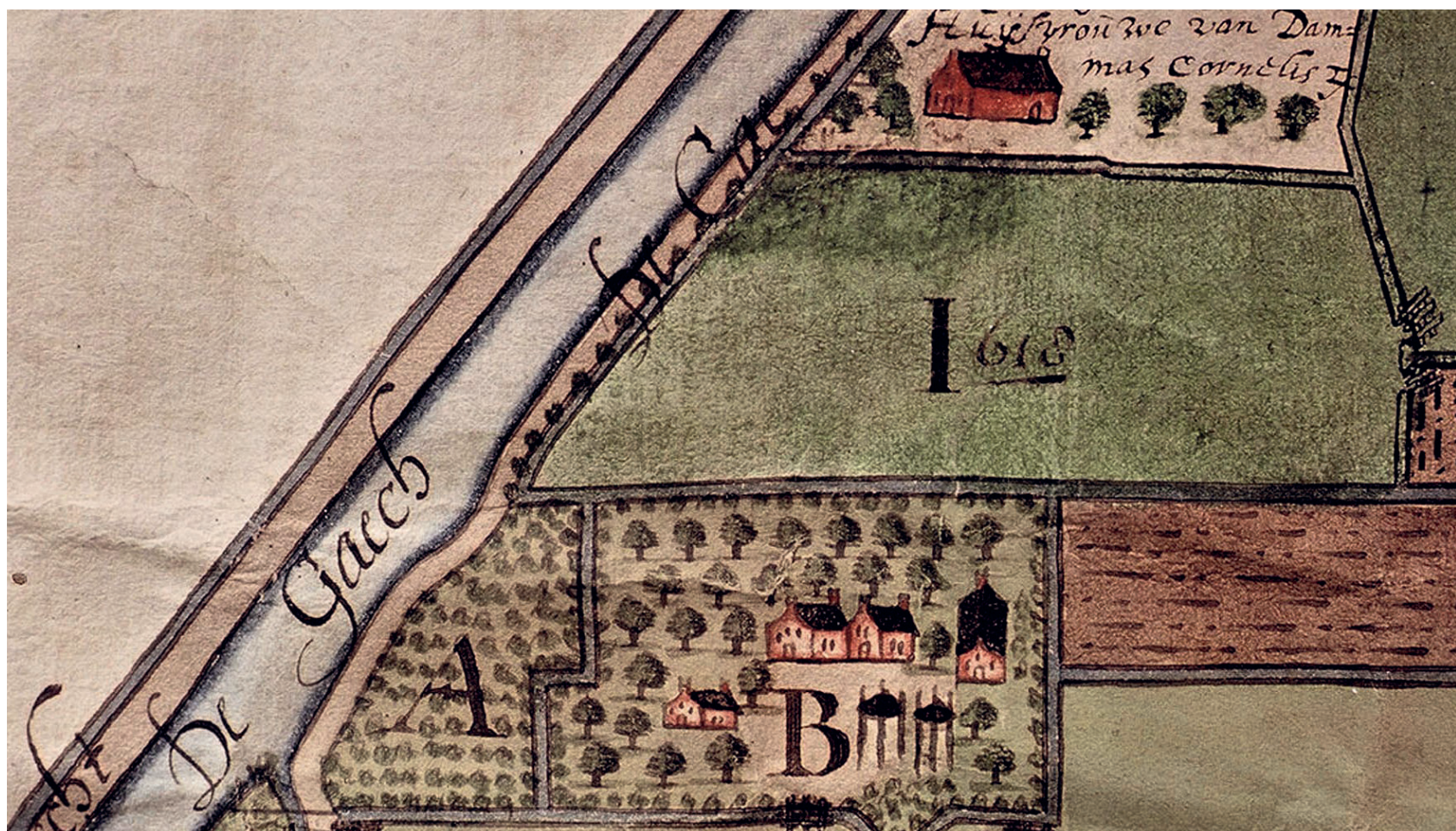
bouwmanswoning sprake was van een tweede pand met tuin, boomgaarden, singels en vijvers. De pachter moest het erf en de laan altijd schoonhouden. Gedurende de maanden mei, juni, juli en augustus dienden het erf en het plein voor het huis afgesloten te worden. Er mocht geen vee rondlopen en het vuilnis moest verwijderd zijn. In die periode kon de familie Van Wouw met gasten uit de stad op het buiten vertoeven.

Jacob Abrahamsz. Luchtigheid stierf op 19 oktober 1687, waarna er een inboedelinventaris werd opgemaakt.¹⁰ Op de boerderij van *Hodenpijl* waren 35 koeien - de meeste roodbont - een stier, zes kalveren en een paard. Het ging dus om een boerenbedrijf, waar de vee-teelt - in dit geval het boter- en kaasbedrijf - voor het grootste deel van het inkomen zorgde. In de lijst met

gereedschappen worden hiervoor allerlei hulpmiddelen genoemd, zoals een kaaspers, kaasvaten, een karn, melkemmers en melkmouwen (bakken voor melk en boter). De boerderij bij het buitenhuis bezat de volgende ruimtes: een stal, een schuur, een grote kamer, een woonkeuken (met bedsteden), een kelder, een meidenkamer en een achterzolder met een of meer bedden (mogelijk de knechtzolder). In 1690 hertrouwde Martge Walingsdr. met Cornelis Leendertsz. Uijttenbroek, die nog geruime tijd pachter van de boerderij is geweest.

De buitenplaats van de familie Van Wouw

Sophia van Wouw, die haar echtgenoot Maerten Paets al voor 1671 had verloren, overleed zelf in 1684. Er waren geen kinderen, dus ging het buitenhuis met de

Detail van kaart met hofstede en land in Hodenpijl door Floris Jacobsz., later bijgetekend door Joan van Beest, 1634

Ingekleurde tekening van het hoofdgebouw van de buitenplaats Hodenpijl, maker onbekend, 1823

boerderij over naar haar broer Hillebrandt van Wouw, die gehuwd was met Catharina van de Graeff. Op 12 maart 1690 sloot hij een nieuwe huurovereenkomst met pachter Cornelis Leendertsz. Uijtenbroek, boer en schepen van Hodenpijl. Na de dood van Hillebrandt in 1691 werden zijn kinderen en kleinkinderen erfgenamen van het buitenhuis en de boerderij.¹¹

Uit het huurcontract van 1690 blijkt, dat er een nieuwe boomgaard en een singel waren aangelegd, waardoor *Hodenpijl* steeds meer het karakter van een buitenplaats kreeg. In 1702 vermeldde Daniel van Lis in zijn 'West-Delf-land verheerlyckt', dat de heer Van Wouw nog dagelijks aan zijn nieuwe buitenhuis werkt.¹² Hij schrijft letterlijk:

'Nog praat er buiten 't dorp maar een stapweegs gelegen Een aangenaam Gebouw, verciert aan alle wegen Met uittermaten pragt van keurlyk Timmerwerk, Waar aan nog dagelyks den HEER VAN WOUW seer sterk, Tot toysel werken laat, en boeting van syn lusten, De-

wyl hy 't Somerdaags verkiest om op te rusten, En d'oogen weyden laat in 't lommerryk geboomt, Daar in het midden ook een Vyver sagjes stroomt,'

Het gedicht vermeldt de boomrijke tuin en een vijver, waar het goed toeven was. Het huis zelf wordt niet beschreven. In de periode van het gedicht was Aalbrecht van Wouw de eigenaar. Hij was gehuwd met Maria Catharina van Soutelande, woonde in Den Haag en was kapitein. Na zijn dood in 1705 erfden zijn kinderen Hillebrandt (1700-1753) en Willem het bezit in Hodenpijl.¹³

De contacten tussen de eigenaren en huurders van de boerderij zijn altijd goed geweest. Zo bepaalde Sophia van Wouw in 1725 in haar testament dat 'Cornelis Lugtigheijt, bouman op haer broeders zal(iger) wooningh, een somma van f 400,- krijgt. Ende Anthony Wieling, thuyman aldaer, een somma van 100 gulden'.¹⁴ Volgens het kohier van de verponding van 1731 werden de erfgenamen van de heer Van Wouw (grootvader Hillebrandt) in dat jaar voor het 'heerehuys' aangeslagen voor 130 gulden, het 'tuynmanshuys', dat op het erf van het herenhuis stond, voor 25 gulden en het 'bouhuys' (de boerderij), dat verhuurd werd aan Cornelis Lugtigheijt, voor 25 gulden.¹⁵ Voor het buitenhuis moest dus ruim vijfmaal zoveel belasting worden betaald.

Uit de huurcontracten van 1752 en 1756 blijkt dat Willem van Wouw uit Den Haag alleen de eigenaar van de buitenplaats was; Hendrik van der Stap huurde de boerderij.¹⁶ Nog steeds benadrukken de overeenkomsten - die door een notaris in Den Haag werden opgesteld - dat het erf en de laan in de maanden dat bezoek mogelijk was opgeruimd en schoon dienden te zijn. De huurder moest voor de eigenaar kosteloos een renpaard weiden. Na het overlijden van de kinderloze Willem van Wouw besloten zijn erfgenamen het bezit in *Hodenpijl* op 20 juli 1763 aan de meest biedende te verkopen.¹⁷ De beschrijving geeft een goed beeld van hoe het complex er toen uitzag:

Het betrof 'een extra ordinaris schoone buytenplaats of hoffstede, gelegen in den ambagte van Hodenpijl,

naast de Roomsche kerk bij den dorpe van Schipluyde, bestaande in een hegt sterk en wel door timmert steenen huys, voorsien met verscheyde kamers soo boven als beneden, waarvan de meesten sijn behangen ofte beschildert, een ruyme spatieuze orangerie, eetkamer en tweede keuken daar annex, staande agter de voorsz. huysinge en orangerie, stallinge voor tien paarden, ruym koetshuys, tuynmanshuys, alle aan den anderen gebouwd, van vooren voorsien met een magnificentq playsant bassecour [voorhof] oft erft beplant met linden en castannie guina boomen, en ronde vijver of waterkom, omringt met een berceau en in 't midden der waterkom een fonteyn springende vele voeten hoog, en nog kleine sprongetjes liggende in de berceau [een met loof overwelfd pad], verder met verscheyde ruyme visrijke vijvers, tuynen, boomgaarden, beplant met kleurlijke vruytboomen, moesthuynen, broeykassen, starrebos [sterrebos] en rondomme vermakelijke cingels, alles van wandelpaden, benevens een speelhuys siende over de velden op de stad Delft'.

De beelden, piëdestallen en andere tuinsieraden op de buitenplaats waren van de verkoop uitgesloten. Verder:

'een boerenwooning annex het heerenhuys met deselve boes en stallingen voor in de veertig beesten, hooybergen en schuuren groot omtrent twee en dertig mergen seer goed land daar aangelegen, daar onder begrepen de thuynen, boomgaarden tot en aan de buytenplaats (...) De landen waren verhuurt tot kerstmis 1767 ende huysinge tot mey 1768, [jaarlijks] voor de somme van sevenhondert gulden.'

De kopers waren Willem van den Bosch, meestertimmerman, Harmanus Grosman, hospes (herbergier) en Johannis Tukker, meesterwagenmaker, allen uit Schipluiden. Het ging om een totaalbedrag van 12.000 gulden en 600 gulden bijkomende kosten. Mogelijk kochten deze welgestelde ambachtslieden het bezit om ermee te speculeren. In ieder geval wisten ze geen nieuwe stedelijke familie voor het complex te interesseren.¹⁸ Twee jaar later kocht Jan van den Bosch, landbouwer uit Schipluiden, voor 11.000 gulden het gehele bezit.¹⁹ In 1765 en 1766 werd de verponding voor respectieve-

De buitenplaats Hodenpijl met bijgebouwen, waaronder twee pakhuizen. Foto: Henk Groenendaal

De zaal van de voormalige buitenplaats Hodenpijl. Foto: Henk Groenendaal

Ten overstaan van de Notarissen
M^R. B. VAN BERCKEL

en

M^R. J. S. VAN VRIJBERGHE DE CONINGH,
residerende te Delft,

zal bij Veiling op **Donderdag 2. September 1880**, en
bij Afslag op **Donderdag den 9^{den} dier maand**,
telkens des voormiddags 11 ure, in de Buiten-Societeit „Rei-
neveld,” gemeente Vrijenban, nabij Delft, in het openbaar
worden verkocht het navolgend onroerend goed:

EENE GROOTE HEERENHUIZING,
geschikt voor Zomer- en Winterverblijf, met annexe
PAKHUIZEN en STALLINGEN, TUIN en PLANTSOEN;

EEN HUIS EN TUIN;

en drie vóór weinige jaren nieuw gebouwde

BOUWMANSWONINGEN,

met aanhoorige GEBOUWEN en GETIMMERTEN, TUINEN,
BOOMGAARDEN, en

ALLERBESTE WEILANDEN.

Alles te zamen groot **91—41—39**, digt bijeen gelegen
in Kerkpolder en Hodenpijschen Polder, gemeente Schipluiden,
en in Hoogen Abtswoudschen Polder, gemeente Hof van Delft,
meerendeels in de onmiddelijke nabijheid der R. K. Kerk van
Schipluiden.

De verkoop heeft plaats in 13 percelen, waarvan combinaties
na afzonderlijke veiling en afslag worden voorbehouden.

Voor de aanwijzing vervoege men zich aan bovengemelde
Heerenhuizing.

Snelpersdruk van A. J. Brouwer, te Delft.

I.

Het Huis genaamd „**Hodenpijl**,” bestaande uit Heeren-
huizing, gemerkt No. 171, geschikt voor Zomer- en Winter-
verblijf, bevattende vijf Benedenkamers en Grootte Zaal, fraaije
gewulde Kelder, ruime Keuken, vier Bovenkamers, Dienst-
bodenkamer en Zolder; voorts twee aan die huizing verheelde
grootte Pakhuizen, onder een van welke een Kelder, Zolder
boven die pakhuizen, Stal voor vijf Paarden, Koetshuis, Wa-
genschuur, Hooizolder, Stalling voor zeven Koeijen, Hooiberg,
Houtloods, Moestuin met Vruchtenmuur en gemetselde Broei-
kast, Tuin en Boomgaard, Watering, Lanen met opgaande
Boomen en ander Plantsoen, Kade, enz. Staande en gelegen in
Kerkpolder, aan de Oostzijde van de Trekvaart of Gaag, in de
gemeente Schipluiden, juist tegenover de R. K. Kerk aldaar;

Verkoop van voormalige buitenplaats Hodenpijl 1880

lijk het herenhuis en het tuinmanshuis afgeschreven. Er was nu sprake van een 'bouwhuijs', waarvoor een beperkte aanslag gold. Het herenhuis diende vanaf die tijd als ruime woning van een boerenfamilie.

Komst van de familie Ammerlaan

In 1813 kwam *Hodenpijl* in handen van Frank van den Bosch, een zoon van Jan van den Bosch. Volgens het kadaster van circa 1825 bezat hij 28 kavels land in het ambacht Hodenpijl. Naast weiland betrof het rietland, vlietland, vier kavels bos, drie boomgaarden, een tuin, een vijver en het erf met het huis en dergelijke.²⁰ De familie Van den Bosch was redelijk welvarend en bekleedde bestuursfuncties in Schipluiden en Hodenpijl. In 1833 kocht Jacob Dirksz. Ammerlaan (1779-1862), een gefortuneerde landbouwer in Hof van Delft, het gehele bezit.²¹ Zijn zoon Dirk (Theodorus) Jacobsz. Ammerlaan (1813-1880) huwde op 23 april 1837 Cornelia Hofstede. Ze vestigden zich in het herenhuis van Hodenpijl, dat in de jaren erna werd verbouwd. De gebrandschilderde ramen van de zaal uit de tijd van de familie Van Wouw werden vervangen door de nog bestaande T-vensters. Ook kwam er een nieuwe voordeur met het familiewapen van het geslacht Ammerlaan. Dirk Ammerlaan liet de oude stal voor een groot deel afbreken en vervangen door een dubbel pakhuis en een ruime kelder. In dit pand oefende hij de boterhandel uit. De locatie voor deze branche was op het platteland niet helemaal logisch. Daarom liet hij in 1848 aan De Vlouw in Delft een nieuw groot pakhuis bouwen. Het gebouw (nr. 48) is bewaard gebleven; op de gevel staat de tekst: '*Gebrs. Ammerlaan, Boterhandel*'. Zijn zonen hebben het boterbedrijf hier voortgezet. In 1859 nam Dirk Ammerlaan het bezit in *Hodenpijl* van zijn vader over.²² In 1861 werd hij burgemeester van Schipluiden, Hodenpijl en Sint Maartensrecht. Eerder was hij wethouder en burgemeester geweest van Hodenpijl, een gemeente die in 1855 met Sint Maartensrecht bij Schipluiden werd gevoegd. Hodenpijl telde toen 150 inwoners en was te klein om zelfstandig te blijven.²³ De raad van de vergrote gemeente Schipluiden bleef nog geruime tijd vergaderen in de ruime opkamer (zaal) van de voormalige buitenplaats *Hodenpijl*.²⁴

Naast boer, boterhandelaar en burgemeester trad Dirk Ammerlaan ook op als bankier. Hij belegde onder andere spaargeld van plaatselijke bewoners. Dit beroep is hem noodlottig geworden. Op 1 mei 1880 maakte burgemeester Ammerlaan een einde aan zijn leven.²⁵ Wegens hoge schulden moesten het huis en het land worden geveild. In de beschrijving staat: 'Eene groote heerenhuizing, geschikt voor zomer- en winterverblijf, met annexe pakhuizen en stallingen, tuin en plantsoen' (...). De beschrijving in de veilingbrochure, waarin voor het eerst de naam Hodenpijl wordt genoemd, geeft een gedetailleerd beeld: 'Het huis genaamd 'Hodenpijl', bestaande uit heerenhuizing, geschikt voor zomer- en winterverblijf, bevattende vijf benedenkamers en groote zaal, fraaye gewulde kelder, ruime keuken, vier bovenkamers, dienstbodenkamer en zolder; voorts twee aan die huizing verheelde groote pakhuizen, onder een van welke een kelder, zolder boven die pakhuizen, stal voor vijf paarden, koetshuis, wagenschuur, hooizolder, stalling voor zeven koeyen, hooiberg, houtloods, moestuin met vruchtenmuur en gemetselde broeikas, tuin en boomgaard, watering, lanen met opgaande bomen en ander plantsoen, kade, enz.'²⁶

Levende buitenplaats Hodenpijl

Na het overlijden van Dirk Jacobsz. Ammerlaan is de voormalige buitenplaats *Hodenpijl* ondanks de schulden toch in de familie Ammerlaan gebleven. In het herenhuis wonen nu twee gezinnen. Jacobus Ammerlaan oefende als laatste op het erf het boerenbedrijf uit. In 2006 verkocht hij het boerderijgedeelte aan Dirk en Tilly Post, die eerder eigenaar waren geworden van de voormalige rooms-katholieke kerk en pastorie van Hodenpijl. Zij richtten het erf met de bebouwing in tot de 'Levende Buitenplaats Hodenpijl'. De oude zuidelijke toegangslaan van de buitenplaats werd hersteld. Er kwam weer een broeikas, waarin planten opgekweekt worden, kippen en varkens keerden terug op het erf, de boomgaard en de moestuin werden uitgebreid en er is sinds kort een bijenhouderij. In een nieuwe hooiberg bevindt zich op het vroegere plein van de buitenplaats het Bezoekerscentrum van Midden-Delfland.